

Nagyvárad zsidó gyógyszerészek sorsa a holokauszt idején

Budaházy István

Sancta Trinitas gyógyszertár, Nagyvárad

Soarta farmaciștilor evrei din Oradea, în timpul holocaustului

Autorul a studiat destinele farmaciștilor evrei din Oradea, în timpul celui de al doilea război mondial. După o sumară trecere în revistă a manifestărilor antisemite, începând cu sfârșitul secolului XIX., care peste jumătate de secol au culminat în exterminarea în masă a persoanelor neariene, se trece la studiul victimelor deportărilor farmaciștilor din orașul de pe Crișul Repede. În lucrare se tratează soarta a 22 farmaciști de origine evreiască, dintre care doar trei au avut șansa de la viață a reveni în oraș.

Studiul este dedicat tuturor victimelor holocaustului, la aniversarea de 70 ani de la terminare a acestor tragedii. Studiul vrea să fie un memento, ca asemenea lucruri să nu se mai repete niciodată, cu toate că ideile xenofobe și antisemite, și chiar neonaziste, din nou, câștigă teren în lume.

Cuvinte cheie: holocaust, farmaciști, Oradea.

A mai Nagyvárad mint adminisztrációs egység, csak 1850-ben alakult meg, négy kisebb település egyesüléséből. Ezek voltak: Olaszi, Újváros, Velence és Váralja. (Nagy)váradon a zsidóság, feltehetően, a XVIII. század folyamán jelent meg, Habár Lakos Lajos, a város egykori levéltárosa megjegyzi: „Hogy legelőször mikor lépték át a város kapuit, hiteles feljegyzés hiányában pontosan meg nem állapítható, mert a város levelesládája 1662 – 1692 évek között való török dúlások alatt teljesen megsemmisült.” [7] Három, négy emberöltővel később, Mózes Teréz minden bizonnyal az újabb kutatások eredményeképpen néhány századal korábról is említ zsidó személyeket Váradon és környékén (pl. „1515-ben egy Aurifex Horvat seu sido dictus”). Nem zárja ki, hogy a terület római megszállása idején (104–278) megfordultak itt zsidó származású emberek is [13].

dr. Budaházy István

410464 Nagyvárad - Oradea,

b-dul Dacia nr. 99,

bl. D2, ap. 24

e-mail: zypista@gmail.com

The fate of Jewish pharmacists during the Holocaust

The author has studied the fate of Jewish pharmacists from Oradea during the Second World War. After summarily reviewing the anti-Semite actions starting from the end of the XIXth Century which after half of century culminated in the extermination of the non-arian persons, the author descends to the study of the victims of the pharmacists deportations from the city on the banks of Crișul Repede river.

The work is dealing with the fate of 22 Jewish origin pharmacists, from which only three had the chance to return to the city.

This study is dedicated to all victims of the Holocaust at the 70th anniversary of the end of these tragedies and wants to be a memento so these deeds will never happen again, although the xenophobe, anti-Semite and even neo-nazi conceptions are once more gaining ground in the world.

Keywords: holocaust, pharmacists, Oradea.

Kezdetben nem engedték, hogy letelepedjenek Olasziban és Újvárosban, de még éjszakára sem maradhattak a két városban, ezért Velencén és Szőlösön* húzták meg magukat. Később beköltözhettek a másik két városba is, és kiépítették a Váralja zsidó városrészt, megkezdtek vallásos szervezeteiknek a megalapítását, és bekapcsolódtak a város gazdasági, társadalmi életébe. „Hiteles adatok szerint a várad zsidóság története az 1722. évnél kezdődik, mert ekkor tudunk róla valamit, amennyiben ebben az esztendőben a régi írásokban már négy zsidó névvel találkozunk, akik közül az egyik Meyer, a másik pedig Herschel Spiro volt” [8].

Idővel kialakították egyházi struktúrájukat, iskola-rendszerüket, jótékonyossági szervezeteiket stb. A zsidóság jelenléte számbelileg és gazdaságilag is egyre hangsúlyosabb lett a városban. A XIX. század második felében a zsidó lakosság megduplázódott. Százalékosan a lakosság 25–26%-át jelentette, közöttük számos jeles intellektuális és vállalkozóval. „Dr. Grósz Frigyes volt a várad zsidók

* Szőlös (Peceszőlös) Nagyváradal egykor szomszédos község, ma a város egyik kerülete.

között a legelső ki a szellemi pályára lépő izraeliták későbbi hosszú sorát megnyitja” [9].*

Lakos Lajos adatai szerint a XX. század elején 48 orvos, 58 ügyvéd, 10 mérnök, 6 gyógyszerész, 8 újságíró és 29 zsidó tanító és tanár professzált a városban [10]. A zsidóság módos része jelentősen hozzájárult a mai nagyvárad városkép kialakításához is.

A XX. század folyamán egyre erősödtek az 1800-as évek végén megjelent antiszemita megnyilvánulások (lásd: tiszaezlári per), amely vélemények Magyarországon és Romániában is diszkriminatív rendeletek és törvények formájában vált hivatalos, állami problémává (lásd: numerus clausus). Ezek felsorolása, történelmi és jogi szempontból való értelmezése, elemzése meghaladja e szerény stúdium határait, amiről gazdag és magas szintű irodalom áll a T. Olvasó rendelkezésére.

Tanulmányomnak a célja, bemutatni a nagyvárad gyógyszerészi szakma veszteségeit, azokat a tragikus sorokat, amelyet az áldozatok, tiszteletreméltó, kiváló, jól felkészült szakemberek tevékenységük, emberségük alapján nem érdemeltek meg. Ez a megállapítás érvényes mindenkire, akik a gázkamrákban végeztek vagy „csak” elhurcolták őket, de egyaránt érvényes egy deportált ember esetében is. A deportálásokban odaveszett gyógyszerészek felsorolása sajnos hiányos, mert szinte csak a patikatulajdonosokra vonatkozik, de az esetleg zsidó származású alkalmazottakról csak elvétve akadnak adataink. Ezek ismeretében a névsor, minden bizonnyal, hosszabb lenne.

Már a román impérium idején is számtalan antiszemita erődemonstráció, pogrom esett meg országosan és a városban is. Például Váradon 1927 decemberében, Hitler hatalomra jutása előtt 5 évvel, az országból összegyűlt szélsőjobbos, vasgárdista diákság szinte szétverte a városközpontot, a zsidó érdekeltségeket, és meggyalázták a zsinagógákat, zsidó lakásokat [11]. Az 1930-as években a zsidók számára előnytelen, ellehetetlenítő kérések és rendelkezések jelentek meg Romániában (kérték, hogy a keresztény patikusok számára kedvezményes adókat alkalmazzanak, korlátozzák a bukaresti karon a zsidó hallgatók számát, ne lehessen zsidóknak bérbe adni gyógyszerertárat stb.).

A nagyvárad izraelita gyógyszerészek helyzete különösen súlyosbodott a második bécsi döntés után, amikor, 1941 márciusában a miniszterelnök rendeletet adott ki a két zsidótörvény alkalmazásáról a visszacsatolt területe-

ken is. Erről a helyzetről Mózes Teréz így ír: „Legelőször a Fő-utcáról és a Bémer-térről távolították el a zsidó kereskedőket, mellékutcákba szorítva őket [...] bevonták régi éttermek bérletét, iparosok iparendélyét, [...]. Aki tehetette, hogy megélhetését biztosítsa, őskereszténnyel, úgynevezett „stromannal” társult, aki neve mögött ideig-óráig meghúzódhatott.[...] Az ügyvédi kamara 120 zsidó tagja közül csupán 12 maradhat (egyelőre) pályán” [12].

Ezek az intézkedések a gyógyszerészeket is sújtották. 1943-ban vonták be például Atlasz Lajosnak, a Szent Antal patika tulajdonosának a gyógyszerertár-tartási jogát [26]. Ennek egy másik kirívó példája, hogy dr. Rác Rezsőt a patikájából kitiltották, és azt vitéz Szepesváry Károly (alias Stolz) „ejtőernyős” gyógyszerésznek adták át. A Zsolt (sz. Rác) Ágnes által kiadott *Éva lányom* című kötetéből ismerhetjük, milyen kegyetlen, negatív hatással volt ez dr. Rácra [29, 1]. Később, egy ötezer pengős „figyelmesség” ellenében (Rajnay városparancsnoknak) visszakapta azt, de már nem vezethette. Ő is kénytelen volt egy strómant alkalmazni, az akkor fiatal Bácskay Tibor személyében [29].

A helyzet még jobban romlott az 1944. március 19-i német megszállás után, amikor csúcsára hágott a zsidó közösség vegzálása, ami a sárga csillag viselésén át, a gettósításon keresztül a zsidóság deportálásához és megsemmisítéséhez vezetett.

A fentebb idézett százalékos arányszámok az 1940-es évek elejére, talán még nagyobbak voltak bizonyos foglalkozások, szakmák terén is, mint az ügyvédi és orvosi pályán, a kereskedők, gyógyszerertár-tulajdonosok stb. között. Jelenlegi tudásunk szerint, például ebben az időben a városban működő 20 patika között 9 volt keresztény gyógyszerész tulajdonában és 11 zsidó patikusok kezében [26]. Ez az arány (55%) sokkal nagyobb volt, mint az országos átlag (15,3%) vagy a budapesti (27%). Ennek a ténynek eredményeképpen ezekben a társadalmi kategóriákban a deportálások okozta veszteségek is jelentősebbek, nagyobbak voltak.

És hogy mi következett, megtudhatjuk Heyman Évike naplójából**, Katona Béla és Mózes Teréz, Simon Magda, Zsolt Béla, Nyiszli Miklós és mások tragikus írásaiból.

* Dr. Grósz Frigyes (1797–1858) orvos és filozófus doktor. 1830-ban Nagyváradon szemészeti kórházat nyitott, az elsőt Magyarországon. „...megtestesítője a cselekvő, alkotó orvospolgárnak” [24].

*** Heyman Éva, dr. Rác Rezső unokájának naplója volt a Zsolt Ágnes által kiadott kötet alapja, amit az első házasságából született 13 éves kislány 1944. február 13-án kezdett írni, és a gettóban töltött utolsó napokban juttatta ki a Rác család házvezetőnőjével onnan. A napló eredetiségéről, illetve a kislány jegyzeteiről és az édesanyja által történt esetleges átírásáról, átszerkesztéséről megoszlanak az irodalomkritikusok véleményei [1].

Vissza nem tért gyógyszerészek

Atlasz Lajos (1885–1944) – Szent Antal gyógyszerész (1918–1942/1943), tulajdonos.

Részt vett az első világháborúban mint egy mozgó katonai kórház parancsnoka. Kitüntetésekkel szerelt le [26]. A háború után vásárolja meg a Szent Antal gyógyszerésztárat. 1943-ban bevonják a jogát.

Haláláról két verzió is ismert:

- Bent volt a nagyváradai gettóban, ahonnan nem lehetett kikerülni. Katona Béla szerint meg is kínozták, ismerje be, hova mentette, dugta javait. Erről Katona Béla így írt: „Ugyancsak magyar helyállásaira hivatkozott Atlasz Gyula (?) gyógyszerész is. A diplomata külsejű ősz patikust úgy összeverték, hogy vallatása után már csak mankóval tudott járni” [6].
- Egy volt szomszédja, a most 85 éves Tuduka Oszkár tanár állítja, hogy mielőtt a gettóba vitték volna őket, feleségével együtt, a lakásukban méreggel végeztek magukkal [28].

Feltételezem, hogy a két információ nem ellentétes, csak a helyszín változott. Valahol olvastam, hogy a váradi gettóban úgy Atlasz, mint Mihályi Lajos gyógyszerészek és feleségeik méreggel vetettek véget életüknek. Hasonló estekről ír Mózes Teréz is: „Azok, akik nem bátorkodtak szembenézni a bizonytalan jövővel, vagy nem volt erejük megszökni, az öngyilkosságot választották. A legtöbb hasonló kísérletet házaspárok, férj és feleség követték el, különösen idősek, orvosok és gyógyszerészek, akik könnyebben juthattak mérgekhez” [14].

Farkas István (1874–1944) – Arany Sas (1907–1909), Órangyal (1909–1912), később Apolló néven egy sikeres drogériát nyitott és vezetett.

1926-tól kétszer is megválasztják a helyi Kereskedelmi Csarnok elnökének. „Eredményesen harcolt a világváltság idején a kereskedelem egzisztenciájának biztosításáért.” Ezért 1928-ban és 1929-ben kitüntetésekkel kapott [5].

Farkas Pál (1909–?) Farkas István fia, aki 1931-ben szerzett diplomát Szegeden [25]. Sorsáról nem tudunk semmit, de a Mózes Teréz által közölt áldozatok listájában megjelenik egy Farkas Pál nevű személy is [15].

Hajdú Hugó (1883–1942?) Csillag gyógyszerész (1918–1942)

1913-ban jött Nagyváradra, és mint alkalmazott dolgozott. Ő volt az alkalmazott gyógyszerészek szakszerve-

zetének az elnöke. A Csillag patikát 1918-ban vásárolta meg. Gyógyszertára 1942-ben **Ecsedi Csapó Zoltán** nevére szerezte. Hajdú neve is megtalálható a Mózes Teréz- féle névsorban, „farmacist” megjegyzéssel [16].

Káin Eszter (Mező Ernőné)(1889–1944) Arany Sas gyógyszerész (1916–1944).

Egy lerobbant, elhanyagolt patikát vett át 1916-ban, amit kitartó munkával és hozzáértéssel felfejlesztett a város egyik élenjáró gyógyszerésztárává. A Tanácsköztársaság idején „kommunizálták” az Arany Sast. Aktív tagja a helyi zsidó hitközségnek és civil szervezeteknek is [5, 24].

dr. Messinger Ármin (1880–1944) Vegyész és gyógyszerész.

Gyógyszerészi diplomáját 1905-ben szerezte Budapesten, ott is doktorált, a kor egyik legjelentősebb gyógyszerészeti vegyész-professzoránál, Than Károlynál. Messinger volt a nagyváradai Vesta vegyigyár megalapítója, amelynek a későbbi Sinteza gyár lett a jogutódja. Feleségével együtt odavesztek a deportálásban [18].

Mező Ernő (?–1944) Adatai nincsenek. 1923-tól a felesége, Káin Eszter Arany Sas patikájában dolgozott, közösen vezették azt [5, 17].

Mihályi Lajos (1888–1944), Oroszlán patika (1912–1914 – kezelő) (1918–1944 – tulajdonos).

Az 1928–30-as világváltság nehéz helyzetbe hozta, és sorshúzással akarta gyógytárát eladni, ami törvénytelennek bizonyult. Később anyagi problémái rendeződtek. Feleségével együtt, önkezükkkel vetettek véget életüknek a váradi gettóban.

Dr. Rác (alias Rosenberg) Rezső (1884–1944), Oroszlán gyógyszerész (1909–1912), (Magyar) Korona (1912–1944).

Rác doktor mintegy 35 éven keresztül a város egyik legsikeresebb és leglelkesebb gyógyszerésze volt úgy szakmai, mint közösségi téren. Több szakmai szervezet aktív tagja és többrendbélileg azok vezetője vagy vezető-ségi tagja. Sokszor képviselte a váradi szervezeteket regionális vagy országos szakmai rendezvényeken, részt vett jótékonyági akciókban. A deportálás előtti időkben történt nehéz periódusról unokája, Heyman Éva naplójából alkothatunk képet (lásd Rác Ágnesnél) [1].

dr. Rác Rezsőné Kaufman Irén. Oroszlán gyógyszerész (1909–1912), (Magyar) Korona (1912–1944), 1915 és 1918 között társtulajdonosa a Magyar Koronának.

Mint Rác Rezső felesége, végigszenvedte a zsidóság ellen irányult atrocitásokat, amit gyenge idegzete miatt nagyon nehezen viselt el. Férjével együtt, rögtön az Auschwitz–Birkenauba érkezésük után, gázkamrában végezték életüket [1].

Rác Ágnes (Zsolt Béláné) (1910–1948) dr. Rác Rezső lánya. Korabeli almanachok szerint, az 1943/44-es tanévben elsőéves gyógyszerészhallgató volt Budapesten. (Feltehetően később ment az egyetemre, mert 1944 februárjában az ő kislánya már 13 éves volt.) Az egész családot begettózták Nagyváradon, de neki és férjének sikerült elkerülni a deportálást és kijutni Svájcba. Sem a kislányát, sem szüleit nem sikerült megmenteni, amit nem tudott feldolgozni, magának megbocsátani. 1947-ben kiadta a lánya, Heyman Éva 13 éves korában írt naplóját, a saját neve alatt, *Éva lányom* címmel, majd 1948-ban önkézzel vetett véget életének [29, 1]. Annak ellenére, hogy nem közvetlen áldozata a deportálásoknak, halála a holokaustrovására írható.

Dr. Raáber Árpád (1879–1944). Szent István gyógyszer-tár (1910–1944).

Jól felkészült gyógyszerész. Miután lediplomázott, az egyetemen maradt, később ő írta Vondrasek József tankönyvének első kiadásában a kötszerekről szóló fejezetet. 1910-ig a *Gyógyszerészi* hetilap szerkesztője. Ebben az évben érkezik Váradra. A Szt. István patika kezelője volt, 1944-ig. Az officinai munka mellett illatszerek és kozmetikai cikkek nagybani gyártásával is foglalkozott, és látta el az egész országot Purgóval és Salvatic nevű gynomgyógyszerrel. A Bayer és társa, a budapesti Puegő gyár és a Tress gyógyszer-vegyigyár képviselője is volt: Dr. Raáber neve 1930–1934 között megjelenik mint a nagybárodí Remény gyógytár tulajdonosa is, amelynek a kezelője Schul Henrik Jenő volt [1, 12, 23].

Raáber Árpádné sz. Schulmann Margit (18?–1944). Szent István gyógyszer-tár (1910–1944).

Ő volt Nagyváradon az első gyógyszerértulajdonos hölgy, mert a Szt. István patika az ő nevére volt bejegyezve. Férjével együtt eltűntek a II. világháborúban, a két gyerekük átjutott Romániába, és túléltek a háborút. Mivel a szülők nem tértek vissza, a megörökölt gyógyszer-tárat 1946-ban bérbe adták Szabó Ferenc gyógyszerésznek [2].

Reisz István (1885–1944). Kígyó gyógyszer-tár (1910–1944). Hogy megmentse patikáját a háború utáni időkre,

1944 máciusában eladja/átíratja Szabó Ferenc nevére. A Szabó család még a kislányát is rejtegette mint a saját gyerekeinek, úgymond, budapesti unokatestvérét. Reisz özvegy ember lévén, nagyon ragaszkodott a gyerekekhez, és hazavitte. Kislányával együtt, mindkettőjüket deportálták és elpusztították. A gettóban, Katona Béla leírása szerint, őt is kegyetlen kínvallatásnak vetették alá, hogy mondja el, hol van a gyógytáraért Szabótól kapott százezer pengő. Hogy valójában mennyit kapott Reisz, nem tudjuk, de a szerződés tervezete alapján nekem úgy tűnt, hogy csak egy formális „eladás” történt, mert a szerződés-tervezet szerint az eladónak több joga maradt a patika felett, mint a vásárlónak [3, 24].

Révész János (1888–1944), Órangyal gyógyszer-tár (1915–1944).

A nagyváradí Premontrei főgimnáziumban tanult, majd Váradon gyakornokoskodott. Diplomát Budapesten szerzett. Több magyarországi városban és váradí gyógy-szertárban is dolgozott. 1915-ben vásárolta meg az Órangyal patikát. 1944 utáni sorsa ismeretlen. Neve nem jelenik meg a Mózes-féle névsorban [24].

Róth Miklós (?–1944)

1918-ban társtulajdonos a Korona gyógy-szertárban dr. Rác Rezsővel, majd saját drogériát nyitott. Ő is a deportálás alatt lelte halálát [18].

Sebestyén Artúr (1890–1944), Szent Antal gyógy-szertár (1917–1918 – kezelő), Diána gyógy-szertár (1919–1922, ?–1944).

Dr. Péter H. Mária, az erdélyi gyógy-szerezéstörténet legkiemelkedőbb szerzője szerint, Sternsthal Sándor gyógy-szerezés fia. Sorsa bizonytalan, a II. világháború után nincsenek róla adatok. Sajnos Mózes Teréz kötetében az áldozatok között szerepel feleségével [1, 12, 23].

Szabó Sándor Sámuel (1876–1944), Nagybárod (Bihar megye) (1904–1918), Sabina gyógy-szertár (1919–1942).

Az I. világháborúba behívták katonának, így a patikáját be kellett zárnia, de a bárodíak hívására hazaengedték. 1919-ben elcseréli a gyógy-szertárát Antal Sabin váradí Sabinájával. (A csere dátumáról a szerzők nem azonos adatokat adnak.) Tény, hogy a Sabimát 1941-ben átkezeszteli Hungáriára, majd 1942-ben átadja/eladja Szabó-Aczél Istvánnak. Aktív tagja volt a szakmai érdekvédelmi szervezeteknek és a neológ izraelita egyháznak. A deportálásból nem jött haza [24, 5].

Vadász Gusztáv (?–1944) 1912-ben dr. Rácz Rezsővel közösen nyitotta meg a Korona gyógyszerterát, később kivált a cégből, és egy sikeres drogériát nyitott Nagyváradon [1].

A Mózes Teréz könyvében megjelenik még két drogériatulajdonos, **Freifeld József** (Ninon) és **Löwenstein József** (Angyal) neve is, akikről nem tudjuk, hogy szintén gyógyszerészek voltak-e. Egyrészt megtudjuk, hogy az ők és Farkas István (Apolló) drogériáikat is lepecsételték a hatóságok, másrészt, hogy szintén jelen vannak a tragikumba torkollott váradiak sok száz és ezer sorstársaik között [20, 21, 22].

Akik visszatértek a deportálásból

Pajor Pál (?–1975), Kleopátra gyógyszerter (1928–1930 – bérlő) (1930–1942, 1945–1949 – tulajdonos), államosítás után 9. sz. gyógyszerter (egykori Madonna patika), 1950–1975 – alkalmazott).

Hosszú ideig úgy tudtuk, hogy ő az egyetlen, a deportálásból visszajött váradi patikus. Felesége és 13 éves kislánya odavesztek a deportálásban.

Pajor egy jól felkészült, igényes és szigorú patikus volt. 1928-tól bérelte, majd 1930-ban megvásárolta a Kleopátra gyógyterát. A faji törvények miatt, 1942-ben Barla Dezsőre íratta a gyógyszerterát, amelyet 1945-ben visszacapott, és tőle államosították 1949-ben. Tanú volt a Capesius-perben, Auschwitzban felismerte dr. Victor Capesius, aki a Bayer gyár Romániai képviselője volt. Auschwitzban Capesiusnak jelentős és szomorú szerepe volt a deportáltak válogatásában. Erről tett Pajor nyilatkozatot, a per kereteiben, Frankfurtban. Aktív tagja volt a zsidó szervezeteknek, a háború után is vezetőségi tagja volt a hitközségnek [3, 24].

Gálosi Ferenc (1886–?), Arany Sas (kezelő) (1915–1916), (1920–1949) Minerva gyógyszerter (tulajdonos).

1909-ben diplomázott, Kolozsváron. Közel négy évig vett részt az I. világháborúban, és ezután, 1919-ben jött Nagyváradra. 1920-ban nyitja meg Minerva néven saját gyógyszerterát a Szent László téren. Sokáig nem voltak biztos információk a sorsáról.

Minden kétséget kizáróan hazatért a deportálásból. Egyrészt Katona Béla kötetének 348. oldalán tesz róla említést, másrészt az 1949. évi államosítás után, néhány kollégájával részt vett egy, a Körös-vidék gyógyszerészeti történetére vonatkozó tanulmány beindításában [4].

Somogyi László (alias **Schönzweig**, 1892–1973), több budapesti és váradi patika (alkalmazott), (1942–1944) Rozália község (Máramaros megye, munkaszolgálatos gyógyszertervezető), (1948–1949) Nagyvárad, Somogyi gyógyszerter (tulajdonos), (1949–1963) Margitta (Bihar megye), alkalmazott.

Somogyi Lászlónak számos dokumentumát nemrég kaptam meg, második házasságából született lányától. Ez az anyag egy, sokoldalú tehetségekkel megáldott emberről „mesél”. A dokumentumok feldolgozása után egy önálló közlemény tárgya lesz az élete és munkássága. Most csak a deportálásához fűződő eseményeket említem, amelyeket versben és prózában is megírt, amelyek a holokausztnak és az ő személyes tragédiájának a valós és értékes dokumentumai. Több lágert végigjárt, három válogatáson is átesett, és végül szerencsésen hazaérkezett. Felesége és két gyermeke Auschwitzban halt meg. Az auschwitzi első válogatáson, ahogy leírja, felismerte őt dr. Capesius, megkérdezve, hogy „maga gyógyszerész?”, az igenlő válasz után hátat fordított, és nem látta többet. Visszatérve sokoldalúságára, Somogyi zenélt és zenét szerzett, amihez szöveget is írt, és festett is, a már említett verselés és prózai írások mellett [27].

Remélem, ezzel a megemlékezéssel sikerült a nagyváradi zsidóság, egy kiemelkedő intellektuel-réteg tragikus vesszőfutásának és elpusztításának 70. évfordulója alkalmából szerény emléket állítani. Kiváló szak- és közösségi emberek, akik elvesztése nemcsak a zsidóságnak, de az egész városnak jelentős veszteséget jelentett, amivel ország s világ szegényebb lett.

Emlékezzünk rájuk tisztelettel, és akik nem éltek meg ezeket a vészjós idöket, ismerjék meg, és ne feledjük, hogy ez nem történhet meg még egyszer az emberiség történelmében, annak ellenére, hogy az ordas, idegengyűlölő és antiszemita, sőt neofasiszta eszmék ismét mutatkoznak világszerte.

Irodalom

1. Budaházy, I.: *Halványodó arcképek*, Varadinum Script Kiadó, Nagyvárad, 2014, 37-53.
2. Budaházy, I.: *Aszklepiosz és Hygieia Nagyváradon*, Varadinum Script Kiadó, Nagyvárad, 2008, 230.
3. Idem, 221-232.
4. Cristescu, P. & col. *Contribuții la istoricul farmaciilor din părțile Crișane, gépirott jegyzetek*, a szerző tulajdonában.
5. Fehér, D.: *Bihar-Bihar-megye, Oradea-Nagyvárad kultúrtörténete és öregdiákjainak emlékkönyve, 1933-1937*, Sonenfeld Adolf Rt. Oradea, Nagyvárad, 1938, 157-161.

6. Katona, B.: *Várad a viharban*, Kiadta a TEALA Kórháztámogató Egyesület, Nagyvárad, 1946, 215.
7. Lakos, L.: *A váradai zsidóság története*, Nagyvárad Nyomda és Újságvállalat, Nagyvárad, 1912, 47.
8. Idem, 48.
9. Idem, 218.
10. Idem, 255.
11. Mózes, Teréz in: Borcea, L., Gorun, Gh (szerk): *Istoria oraşului Oradea*, Ed. Cogito, Nagyvárad, 1995, 471.
12. Mózes, Teréz: *Váradai zsidók*, Literator Kiadó, Nagyvárad, 1995, 174.
13. Mózes, Tereza: *Evrei din Oradea*, Ed. Hasefer, Bucureşti, 1997, 15-20.
14. Idem, 205.
15. Idem, 268.
16. Idem, 285.
17. Idem, 311.
18. Idem, 322.
19. Idem, 329.
20. Idem, 199.
21. Idem, 272.
22. Idem, 308.
23. Paşca, Manuela, Bianca: *Istoria farmaciilor din Bihor*, Ed. Universităţii din Oradea, Nagyvárad, 2013, 216-217.
24. Pásztai, O., Gerhardt, L.: *Jeles egykori premontrei diákok*, A Nagyváradai Premontrei Öregdiákok Egyesülete, Nagyvárad, 2008, 103-105.
25. Péter, H., Mária: *Az erdélyi gyógyszerészet magyar vonatkozásai*, 2. kiadás, kiadja az EME, Kolozsvár 2013, 100.
26. Pop, Alexandru.: *Farmacii publice orădene 1919–1949*, *Crisia XXIX*, Muzeul Ţării Crişurilor, Oradea, 1999, 192-212.
27. Somogyi, L.: személyes írások, a család tulajdonában.
28. Tuduka, O. szíves közleménye, 2006. VI. 10.
29. Zsolt, Ágnes: *Éva lányom*, XXI. Század Kiadó, Budapest, 2011, 54-55.